

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

124:4 • 2004

Prästval och politisk kultur

Peter Lindström, *Prästval och politisk kultur 1650–1800*, Diss, Skrifter från institutionen för historiska studier 4, Umeå 2003. 214 s.

Den äldre historiska forskningen har låtit sig inspireras av statsvetenskapliga teorier om politisk kultur i snart tjugo år. Tanken att försöka fånga attityder och värderingar i relation till det politiska systemet öppnar för en mångfald olikartade undersökningar som också kan utvecklas i en mer mentalitetshistorisk eller historiskt antropologisk tradition än den samtidsorienterat politologiska.

Peter Lindström lyfter i sin avhandling fram valen av präster 1650–1800 som ett tidigare oprövat material för att frilägga aspekter av den politiska kulturen. Syftet preciseras som ”att analysera prästtillsättningarnas praktik och diskutera utvecklingen av den politiska kulturen under perioden, så som den tog sig uttryck i de inblandade aktörernas agerande i detta sammanhang (s 15).

Det är alltså inte främst uttryckliga åsikter om det politiska systemet som analyseras utan handlingar som utförs under denna process. Författaren poängterar också som en utgångspunkt att det är en empirisk fråga huruvida det är de officiella politiska normerna så som de exempelvis uttrycks i lagstiftning eller ”Hustavlans värld”, som internaliseras eller om det politiska systemet formas av agerande utanför denna ram, i den lokala praktiken. Ett lagom stort område, med bondedominerad social struktur, vilket under 1700-talet påverkas av bruksekonomins expansion, och för vilket det dessutom finns ett välordnat arkiv är, enligt författaren, Hälsingland med dess 22 pastorat.

I tidigare forskning har församlingarnas aktiva deltagande i valproceduren förutsatts under medeltiden. Kungens maktanspråk institutionaliserades under 1500-talet som *regala* pastorat. De övriga som kvarstod under stiftet och församlingarnas egid kom då att kallas för *konsistoriella*. Den politiska triangelkampen mellan kyrka, kungamakt och allmoge, kompletterad något senare med adelns anspråk på *patronella* pastorat, fick sin parallell i prästtillsättningarnas skiftande maktallianser. Det rädde länge oklarhet om vilka pastorat som var konsistoriella, patronella respektive regala, vilket orsakade tvister. Resultaten av skiftande lokala och regionala maktförhållanden gav skiftande dominerande praktiker. Hundra år efter Gustav Erikssons död var det fortsatt bönderna som valde och stiftet som konfirmerade resultatet. Resultat tolkas som att adel, stift och krona sökte allmogeallianser i sin inbördes maktkamp, utom i de regala pastoraten där kronan upprätthöll större autonomi.

Vad har då tidigare forskning sagt av relevans för hur detta skall tolkas i termer av politisk kultur? Uppdelningen mellan allmoge och adel noteras som huvudgrupperna i motsättningarna. De ofta tysta källorna har tolkats som att

överläggningar skett inom en informell lokal elit, men det finns spridda noter om aktiva röstvärningskampanjer från hugade kandidater. Före den tydliga lagstiftningen som tar sin början på 1730-talet var församlingsbesluten oftast enhälliga, åtminstone efter förmodade sammanjämkningar.

Undersökningens disposition följer syftesformuleringens tudeldning. I kapitel 2–6 görs en kronologisk genomgång av prästtillsättningarna och i kapitel 7–9 relateras denna till frågan om den lokala politiska kulturen i Hälsingland, epokindlad efter de viktigaste förskjutningar som studien visat på. Kapitel 10 länkar prästtillsättningar och lokal politisk kultur till frågan om historisk förändring. Metodiskt arbetar författaren med enkla kvantitativa sammanställningar och kvalitativa diskussioner utifrån ett fåtal utförligt redovisade exempel.

Ett huvudresultat är att 1730-talets prästvalsreformer bildar den viktigaste epokgränsen – och utgör en avgörande förändringsfaktor. 1600-talets politiska kultur präglades allmänt av en organisk samhällssyn som grund för enighetstänkandet och samspelet mellan utövandet av nåd och rätt, *clementia* och *justitia*.

Lindström knyter an till diskussionen om konsensus kontra konflikt i forskningen genom att påpeka att hans resultat visar på den konfliktfyllda process som kunde ligga bakom nätverkens informella maktkamp innan utfallet lanserades som enighet på sockennivå. Legitima och illegitima bruk av bomärken och sockensigillet som en garant för en gemensam konsensus belyser konflikterna. Under 1600-talets andra hälft hade ett system utvecklats där lokala ”självutnämnda språkrör” (s 196) ”med mer eller mindre ljusskygga metoder styrt den lokala beslutsprocessen” (s 200) och talat i hela församlingens namn. Församlingarna hade då fått sina kandidater valda mot stiftsledningens vilja i ungefär hälften av fallen då de varit oense. Förhandlingsutrymmet var inte ringa då Kyrkolagen 1686 stadgade att församlingarna utser prästerna medan stiftet ansvarar för att de mest meriterade väljs.

Meritvärderingen var oftast samsynt. Positivt var om den sökande var bekant i församlingen, kunde konservera föregångarens hus samt om lokala komministrar och släktingar kunde befördas i pastoratet. Församlingen värderade dock en yngre man mer positivt än en äldre, även om denne hade fler tjänsteår och lärda meriter. Att de kände till stiftets preferenser visar argumentet då man i Gnarp inte ville ha kaplan Hans, ”en lärd man av hög ålder, främling och till hälsan mycket svag och bräcklig vars gåvor vi samtliga inhämtade [nog] ringa vara” (s 43). Prästernas skicklighet i tjänst kommenterades sällan av någon, men ibland i intressanta ordalag från församlingen, bland annat om hur predikan förmådde röra och trösta dem. En betoning av vad vi skulle kalla social kompetens dominerar och stegen mot kyrkans vision av en mer distanserad och allvarsam prästroll tas knappast. Lindström tolkar frånvaron av hårdare bandage från stiftet som en pragmatism vilken bottnade i en brist på maktmedel.

Kraven på enighet luckrades upp under tidigt 1700-tal. Det ses av författaren

som en del i en ändrad tidsanda, en fortgående individualisering som tog sig uttryck i ägandeformerna, riksdagsordningen, pietismen och herrnhutismens individualisering, meritokratin utveckling inom adeln och i Pufendorfs naturrättsligt motiverade individuella rättigheter.

Stiftsledningen försökte efter 1700 mota en alltmer aktiv lokal elit formad av bruksnäringarnas expansion och med tillskott av hemvända officerare och, genom att individualisera valprocessen redan på 1720-talet. Detta blev efter institutiöaliseringen i 1731 års förordning ett redskap för en ny kongruens mellan den politiska kulturen och det politiska systemet. De röstägande männen och kvinnorna, ägarna av mantalssatt jord, blev allt nöjdare med att få ge uttryck för sin individuella åsikt – även om de bara fick tre färdiga förslag från stiftet, och inte längre tilläts föra upp egna kandidater.

En betydande skillnad finns hela tiden mellan de konsistoriella och regala pastoraten. I de sistnämnda förbehåller sig KM:t tillsättningsprivilegiet tämligen självväldigt. Detta spelar en betydande roll i Hälsingland från 1693 då Karl XI förklarar 16 av 22 pastorat som regala. Under frihetstiden återgick emellertid alla utom tre i konsistoriell status. Församlingarna agerade med sina krav under hela perioden som om alla pastorat vore konsistoriella.¹

Änkekonserveringen utgjorde en central del av församlingarnas argumentation. Konsistorierna gav emellertid mindre och mindre stöd åt denna del av meriteringen under 1700-talets början och det blev en källa till ökade konflikter. Lindström tolkar detta som att stiften ömmar för likabehandling av alla änkor – också kaplanernas – och de inom det professionella systemet meriterade prästerna, medan den lokala eliten framför allt ville hjälpa sina klassysstrar, kyrkoherdeänkorna, till en trygkad tillvaro.

Det moderna individuella valet redan på 1730-talet

För att bryta den lokala elitens grepp över processen började stiften redan under 1720-talet att allt oftare tillämpa en valprocedur där varje hushålls röst efterfrågas. En individualisering av konstruktionen av församlingens vilja påbörjades. I omfångsrika exempel på strider möter vi bland annat en närmast osannolikt aktiv prästänka som lyser till möte med bönderna, stämplar med sockensigillet, skickar bönder på resor till Uppsala och mutar dem med alkohol – om vi får tro hennes motståndare. Det tycks dock inte KM:t göra, utan den sålunda förespråkade prästen, med det passande namnet Buller, tillsattes i Färila 1728 (s 79).

I 1731 års förordning slås det fast att det är stiftet som skall ställa upp de kandidater som sedan församlingen skall välja mellan. Detaljstyrningen preciseras med prästvalsförordningen 1739, då aktiv röstvärning förbjuds och röstetal efter oförmedlat hemman påbjuds. 1746 förbjuds uttryckligen överläggningar och

1. Stadsförsamlingarna och ett under senare delen av 1700-talet patronellt pastorat och ingår inte i undersökningen.

möten utanför den av stiftet organiserade valakten.

En konsekvens av dessa förändringar var att det i majoriteten av tillsättningarna, 114 av 146, inte ställdes några krav på egna kandidater. Lindström får nu mindre att undersöka, då det är konflikterna som fokuseras. Tendensen är sjunkande under seklet och stiftsledningen tillämpade alltmer strikt meritvärdering för alla präster. Om lokala förmågor klarade sig så var de lika meriterade som de utsocknes sökande.

Tystnad kring eventuella missnöjen står i bjärt kontrast till tidigare decenniernas "buller". Informella strukturer verkar ha tynat bort. Ett högt valdeltagande på över 90 procent – där även de kvinnliga röstägarna avger sina röster, dock oftast genom manligt ombud – och röstande efter eget huvud gav resultat som får dagens demokratiska system att verka mer problematiskt än ordningen vid 1700-talets mitt.

Lindström markerar att prästvalslagstiftningen har en betydelsefull plats i förståelsen av hemmansägarklassens växande och självmedvetna agerande under 1700-talets andra hälft. I avhandlingens sista mening sammanfattas iakttagelsen: "Uppenbarligen räckte detta begränsade förhandlingsutrymme för att blidka kraven på politiskt inflytande under 1700-talet." (s 202).

Avhandlingen är lätt att följa, argumentationen är klar och rättfram. De exempel som författaren har som en kärnpunkt i sin argumentation gör framställningen levande. Texten misspryds av en del korrekturfel, de flesta dock inte avgörande för förståelsen. Det är ett mycket stort och bitvis svårläst källmaterial som använts. I referenslistan saknar jag otryckt material från Stiftshistoriska kommittén i Uppsala (både register och excerpter kunde ha givit nödvändig vägledning till materialet). Kontrollen av akribin visar på god överensstämmelse, även om naturligtvis en och annan felaktighet och diskuterbar modernisering smugit sig in i de ymnigt flödande citaten.² Viktigast är dock att författaren hamnar rätt i de tämligen snåriga argumentationer som kontrahenterna vecklar in sig i.

Författaren talar om "samtliga 22 landsförsamlingar" (s 27), men måste mena pastorat. Intrycket av en litet oprecis hantering av den territoriella uppdelningen förstärks av att avhandlingen saknar kartor som kunde ha gett en uppfattning om avstånd och pastoratstillhörigheter och rent generellt en översiktlig bestämning av de sociala sammanhangen i regionen.

Ett material som tålt en mer omfattande analys är vallängderna. De avfärdas kortfattat med den i sig centrala iakttagelsen om högt valdeltagande och frånvaron av systematisk röstning efter bytillhörighet. När jag ser materialet är det i vart fall tydligt att man faktiskt har olika preferenser mellan annex- och moderförsamling, och att tendenser till gårds- och bysammanhållning kan urskiljas.³

2. S 44: citat med vissa brister från Uppsala landsarkiv, ULA, Uppsala domkapitels arkiv, UDA, EV:47:I, 10/1 1676, s 69.

3. S 182. EV:36:I, 10/10 1784, s 1167, hela vallängden.

Vad skall räknas till den politiska kulturen?

Forskningsläget ger en fin genomgång av vad vi vet om prästvalen hittills och en mer begränsad men korrekt genomgång av sockensjälvstyrets politiska kultur under denna period. Det är emellertid inte självklart hur avgränsningen av forskningsläget om politisk kultur skall göras. Strängt taget såg förstås inte samtiden prästvalen som politik i egentlig mening. Det innebär samtidigt att även andra delar av samhällets institutioner som rör samhandling i konflikt eller mobilisering kunde ha dragits in i diskussionen. Socknarna och tingen har i ett längre tidsperspektiv diskuterats som arena och statens relation till lokalsamhället också i termer av makt- och militärstat med Nils Herlitz, S A Nilsson, Eva Österberg med flera som viktiga bidragsgivare.⁴ Också Jan Sundins arbeten om de norrländska socknarna och deras tingstradition kunde ha tillfört kunskap som placerat det självmedvetna bruket av sockenskrivare, -sigill och bomärken i en vidare kontext.⁵

Poängen är kanske inte att Lindström skulle ha fått fler och bättre redskap för sin prästvalsundersökning, utan att hans resultat kunde ha diskuterats pro et contra i det vidare forskningsläget. Ser vi spår här efter en medveten absolutistisk militärstats vilja att mobilisera prästerna som statstjänstemän? Är det tvärtom just militärstaten som tvingas ge bönderna större självstyrelse på detta område under 1600-talet än under 1700-talet?

Det andra forskningsläget som jag gärna skulle ha sett mer utvecklat är det som rör meritvärdering, professionalisering och byråkratisering. Forskningen om sockensjälvstyret brukar förlägga dessa processer till 1800-talet medan den judiciella revolutionen förläggs till 1600-talet. Prästvalens meritprofessionalisering verkar ligga mellan dessa, även om vi inte får någon grundlig utredning av vad som räknas till formella meriter vid denna tid, i termer av akademisk skolning, examina och tjänsteår.⁶ Detta kan ses som att hela proceduren förs bort från den politiska arenan och att det är av denna anledning som konfliktbenägenheten minskar – samtidigt som den kan öka på andra arenor som omvänt politiseras vid samma tid. Vad säger det om den politiska kulturen, betraktad som helhet?

Prästhushållens ställning i samhället har behandlats utifrån kulturella aspekter av Hilding Pleijel och utifrån sociala aspekter av Sten Carlsson.⁷ Man kan fun-

4. Eva Österberg & Solvei Sogner, (eds), *People Meet the Law. Control and Conflict-Handling in the Courts. The Nordic Countries in the Post-Reformation and Pre-Industrial Period*, Oslo 2000; Sven A Nilsson, *De stora krigens tid. Om Sverige som militärstat och bondesamhälle*, Uppsala 1990; Sverker Arnolds-son, *Krigspropagandan i Sverige före trettioåriga kriget*, Göteborg 1941.

5. Jan Sundin, (red), *Kontroll och kontrollerade. Formell och informell kontroll i ett historiskt perspektiv*, Umeå 1982.

6. Elisabeth Reuterswärd, *Ett massmedium för folket*, Lund 2001. Ragnar Gullstrands avhandling om 1600-talet saknas, se Ragnar Gullstrand, *Bidrag till den svenska sockensjälvstyrelsens historia under 1600-talet*, Stockholm 1923; och för den allmänna diskussionen om den politiska kulturens villkor och förändring hade det även varit motiverat att behandla arbeten som Torkel Jansson, *Agrarsamhällets förändring och landskommunal organisation. En konturteckning av 1800-talets Norden*, Uppsala 1987.

7. Sten Carlsson, *Svensk ståndscirkulation 1680–1950*, Uppsala 1950.

dera över hur böndernas inställning till prästerskapet påverkades av att denna yrkesbana var en av de viktigaste för social klättring också för dem och att släktbanden kunde vara viktiga förmedlare av socialt kapital mellan dessa grupper.⁸

Frågan om deltagandet i prästvalen före 1600-talets mitt berörs föga. En titt på de medeltida landskapslagarna visar på rätt skilda stadganden som speglar regionala skillnader, oberoende av om man ser dem som bärare av olika sedvänjor eller, som Elsa Sjöholm, som medvetna politiska projekt riktade mot desamma. Kyrkobalkarna fortsatte att vara separata även efter det gradvisa införandet av Magnus Erikssons landslag vid 1300-talets mitt.⁹ I Östgötalagen och Upplandslagen är det församlingen som sätter tre på förslag och biskopen som får välja en av dessa, alltså precis spegelvänt i förhållande till läget efter 1730.¹⁰ I Hälsingelagen står det att man skall ta den som alla är överens om – och om ingen överenskommelse nås bestämmer biskopen. I Smålandslagen däremot skall man om inte alla är överens, fråga var och en och utse den som flest röstar på. Biskopen har i det sammanhanget bara utslagsröst. Alltså ser vi redan under medeltiden den individuella majoritetsordning som införs i riket på 1730-talet, men med böndernas förslagsrätt. Vi måste fortsatt ställa frågan om praktikerna fortsatte att variera regionalt, och i så fall hur länge.

Vad är en god präst? Vilka värden är det man strider om? Författaren betonar framför allt den lokala elitens vilja att konservera kyrkoherdeänkan. En rad andra preferenser dyker upp direkt i retoriken och skymtar bakom argumenten. En fortsatt undersökning med hjälp av herdaminen kunde visa på rekryteringarnas vidare sociala funktion som antingen en sluten klassrekrytering eller som en del i ståndscirkulationen.

De uttryckliga hänvisningarna till prästernas kapacitet att andligen eller känslomässigt röra församlingsborna är inte få. De avfärdas som taktisk retorik av Lindström. Uttalanden som "kunna göra frukt hos ähörarna" och "i leverne lämpa sig efter deras seder i vad skäligt och ärligt är" (s 34) uttrycker år 1676 idealet att smälta in i den lokala kulturen och inte vara arrogant – vilket tycks ligga långt från en idealtypisk militärstatspräst. Med formuleringar från 1725 om "nitälskande predikningar [...] allas hjärtan [...] med bön och tårar [...] för deras själars salighets skull" bönfaller hustrur och barn om att få Landgren till kyrkoherde (s 157). Prästkandidat Guiliam utför en magisk "Elevering" av sakramenten som imponerar men saknar stöd i liturgin. Eller är det modet att trotsa kyrkoherden, eller förmågan att roa sig på bönders vis och ingå i den folkliga kulturen

8. Med tanke på änkekonsveringens centrala roll borde även Uno Hernroth, *Den konserverade änkan. En studie i prästerskapets äktenskapsbildning på 1600- och 1700-talet i Sverige*, Göteborg 1985 varit med.

9. Åke Holmbäck & Elias Wessén, *Magnus Erikssons landslag i nysvensk tolkning*, Stockholm 1962, s. XXIX.

10. Einar D Mellquist, *Rösträtt efter förtjänst? Riksdagsdebatten om den kommunala rösträtten i Sverige 1862–1900*, Stockholm 1974, s 250, not 2 och där anförd litteratur.

som attraherar stöd ännu kring 1730? (s 162–167) De mångfaldiga referenserna till sökandens vackra och ljudliga röst kan mycket väl haft att göra med prästens förmåga att inte bara predika Guds rena ord utan att läsa såväl överhetens förordningar och landshövdingens efterlysningar som granngårdens kungörelse om auktioner från predikstolen på ett tillfredsställande vis.

Har dessa värderingar med den politiska kulturen att göra eller inte? Lindström fokuserar på formerna för beslut med en modern benägenhet att värdera annat än individuella och självständigt framförda röster som avvikelser. Även tystnaden, obstruktionen, supplikresorna, representation av ”bättre folk”, ankans krav, de religiösa preferenserna och brännvinstubbandet synliggörs och det är inte klart varför de skall ses som avvikelser eller förstadium till 1730-talets individualisering. Och om detta beteende inte är politisk kultur, vad är det då, och hur samspelar dessa arenor och värden med de undersökta? Vad betyder den samtidiga tillväxten i sockenstämmans verksamhetsfält och jordägarnas röst där? Vad betyder det att tingets betydelse som politisk arena minskar och utöväntet professionaliseras, att religionen blir allt mer religiös? Kan det vara så att meritvärderingen av prästtillsättningen blir ett nytt fundament för enighet som för bort hela frågan från den politiska kulturen? Valproceduren liknar till formen politik, men sker inom en begreppsvärld där religionen är på väg att flyttas från politikens själva kärnlegitimitet för att allt tydligare ställas som *Det Andra* i relation till politiken.

Ett värde som tycks vara konstant och överbryggar epokförändringarna, även om det renodlas och formaliseras under 1700-talet, är det pragmatiskt grundade ”Den som betalar bestämmer”, blygsamt uttryckt i ”vi vela ock något råda, som skola föda honom” (s 119). Kanske gör det trögrörliga i denna värdering att den inte framhålls med den styrka jag menar att den har som legitim grund i tidens politiska kultur, även om den bryts och integreras också med församlingstankens likhetsprincip och en mer svårfångad individuell status och respektabilitet.

Sagt inom parentes tror jag också att detta är en aspekt på änkekonserveringen som kan förklara intresset för hushållets ställning; man vill konservera änkan, eller snarare hushållet, för att slippa få ersättningsanspråk framförda då kyrkoherden lagt ned medel i vad som var att betrakta som ”socknens hus”.

Kanske kunde de argument som Lindström redovisar ställts i relation till såväl handlandet som handlandets resultat på ett litet mer metodiskt sätt än vad som nu sker. I Bollnäs betonas att ”hög och låg, rik och fattig, gammal och ung” (s 61) står bakom kraven medan det i andra fall framhålls att det är de kunnigaste, bästa och förnämsta som står bakom ett yttrande. När, av vem och med vilken framgång lanseras de olika argumenten? Meritokraternas åsikt om böndernas förmåga att döma i teologiska frågor var glasklar: ”Det vore ju likasom en blinder ville döma om färger, och en döver om musik.” (s 62) Men svaret kommer i ett annat tonläge: ”Våra tårar kunna inte stillas, våra blödiga hjärtan intet tillfredsställas för än vi finna en nådig bönhörelse.” (s 63)

I glappet mellan de enkla summeringarna av antalet tillsättningsärenden som församlingsborna lyckas få ändring i och det med nödvändighet begränsade antalet utförliga exemplar ser jag framför mig tablåer där de 317 prästvalen, eller i vart fall de 180 där krav ställs, kunde ha givits en litet mera ingående samlad bearbetning.

Sammanfattning

Peter Lindström har undersökt frågan om hur prästvalen genomförts i Hälsingland 1650–1800. Resultaten har använts för att belysa frågan om den lokala politiska kulturens förändring under epoken.

Lindström menar att en konfliktfylld tillsättningspraktik under tiden före 1730-talet visserligen ledde till framgångar för församlingarna i relativt många fall, men bakom församlingarnas egna förslag på kandidater låg ofta en lokal elit som slog vakt om sina egna intressen och den välbeställda kyrkoherdeänkans väl och ve. När församlingen istället fick tre kandidater att välja på med individuell och graderad rösträtt så stärkte det böndernas ställning på ett sätt som blir synligt i allt färre konflikter med stiftsledningen.

Lindström tolkar individualiseringen av valproceduren som att den lokala politiska kulturen innehåller fler tidiga element av radikal individualism och majoritetsprincip än som tidigare hävdats. Att det förmoderna bondesamfundet rymmer en säregen blandning mellan självständiga bondehushåll, kollektiv organisering och hierarkisk underordning får nog forskningen fortsatt leva med. Frågan om de olika delarnas samspel har med avhandlingen fått ännu en välargumenterad pusselbit att laborera med.

Det är ett mycket stort och delvis svåräst källmaterial som genomgåts. Noterna är ibland alltför kortfattade för att snabbt vägleda forskaren i materialet, kvarvarande korrekturfel stör men språket i övrigt är lätt att följa och berättarglädjen smittar av sig i läsglädje.

Min diskussion har rört sig kring två huvudlinjer som speglar avhandlingens dubbla frågor: Kan prästvalen användas för att belysa fler forskningsdiskussioner än de angivna? Är tolkningen av skiftet i politisk kultur rimlig? Fler forskningslägen som rör relation mellan kyrka, religion, stat och lokalsamhälle kan och bör hämta näring i denna avhandling. Vi kan nu anse det klarlagt att prästvalen förvandlades från en intensivt konfliktfylld arena till en arena för ett institutionalliserat konfliktlösande, med ett imponerande valdeltagande. Frågor om det genomsnittslöslaget som just denna princip fick i den politiska kulturen som helhet, vilka andra diskurser, kulturer och medvetna projekt den mötte, kan också de med fördel besvaras med hjälp bland annat av stoff från Peter Lindströms avhandling.

Peter Aronsson*

* Fakultetsopponent